

ภูมิปัญญาผ้าไหมลายลูกแก้วของกลุ่มชาติพันธุ์ในจังหวัดศรีสะเกษ

The Wisdom of Grass Ball Pattern with Dyed Ebony Silk Weaving of Ethnic Groups in Sri Sa Ket Province

บุญโรช ศรีละพันธ์¹

บทคัดย่อ

บทความนี้เป็นการศึกษาภูมิปัญญาผ้าไหมลายลูกแก้วย้อมมะเกลือ ของกลุ่มชาติพันธุ์ ส่วย เขมร ลาว และเยอ ในจังหวัดศรีสะเกษ มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาภูมิปัญญาเกี่ยวกับการผลิตผ้าไหมลายลูกแก้วย้อมมะเกลือ ของกลุ่มชาติพันธุ์ ส่วย เขมร ลาว และเยอ ในจังหวัดศรีสะเกษ กลุ่มตัวอย่างในการวิจัยครั้งนี้ ประกอบด้วยกลุ่มชาติพันธุ์ส่วยบ้านเปือย หมู่ที่ 1 ตำบลพรมสวัสดิ์ อำเภอยุพย กลุ่มชาติพันธุ์เขมร บ้านเมืองหลวง หมู่ที่ 3 ตำบลเมืองหลวง อำเภอห้วยทับทัน กลุ่มชาติพันธุ์ลาว บ้านทุ่งไผ่ หมู่ที่ 3 ตำบลทุ่งไผ่ อำเภออุทุมพรพิสัย กลุ่มชาติพันธุ์เยอ บ้านปราสาทเยอ หมู่ที่ 1 ตำบล ปราสาทเยอ อำเภอไพรบึง ของจังหวัดศรีสะเกษ ซึ่งผ้าไหมลายลูกแก้วที่มีการผลิตในชุมชนของแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์แม้ว่าจะเป็นผ้าลายลูกแก้วเหมือนแต่จะมีรายละเอียดที่ไม่เหมือนกัน โดยพบว่าภูมิปัญญาในการทอผ้าไหมลายลูกแก้วในแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์มีวิธีการเหยียบไม้เก็บตะกอไม่เหมือนกัน กลุ่มชาติพันธุ์ส่วยและเยอทอด้านบนผืนผ้าเป็นลายเส้นยืน ด้านล่างเป็นลายเส้นพุ่ง แต่ในกลุ่มชาติพันธุ์เขมรและลาว ด้านบนจะเป็นลายเส้นพุ่ง ด้านล่างเป็นลายเส้นยืน กลุ่มชาติพันธุ์ลาวยังมีการทอแบบลายที่เกิดจากเส้นพุ่งทั้งด้านบนและด้านล่างด้วย ภูมิปัญญาในการย้อมมะเกลือในแต่ละ

¹ นักศึกษาระดับมหาบัณฑิต สาขาวิชาสังคมศาสตร์และการพัฒนา คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี

กลุ่มชาติพันธุ์มีรายละเอียดในกระบวนการย้อมที่แตกต่างกัน กลุ่มชาติพันธุ์เขมร และลาวนิยมใส่พืชที่ให้กลิ่นหอม เช่น ใบเล็บครุฑ ต้นสบประสมสบกา และว่านหอม เป็นต้น ส่วนกลุ่มชาติพันธุ์ส่วย มีนวัตกรรมใหม่ คือใส่น้ำยาซักผ้าขาวร่วมกับการย้อมมะเกลือเพื่อให้เสื้อดำเร็วขึ้น การปักเย็บในแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์มีการสร้างสรรค์ลวดลายต่างกันจนเกิดเป็นอัตลักษณ์ กลุ่มชาติพันธุ์เขมร มีเข้าตะเข็บด้วยลายตีนตะขาบ และกลุ่มชาติพันธุ์ลาวเข้าตะเข็บด้วยลายเอวมดแดง เพียงรอบเดียว กลุ่มชาติพันธุ์ส่วยมีการเย็บตะเข็บสองรอบคือ เย็บด้วยลายขามดแดง แล้วจึงเย็บหางสิงห์อีกครั้งหนึ่ง ส่วนในกลุ่มชาติพันธุ์เยอไม่พบการปักเย็บที่เป็นลวดลายเหมือนกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ๆ

คำสำคัญ : ภูมิปัญญา, ผ้าไหมลายลูกแก้ว, กลุ่มชาติพันธุ์

Abstract

This article aims to study the wisdom of grass ball pattern with dyed ebony silk weaving of these ethnic groups: Suai, Khmer, Lao, and Yoe in Sisaket province. The samples in this study were: 1) Suai ethnic group in Puay viilage, moo 1, Promsawad district, Phayu district. 2) Khmer ethnic group in Muang Laung village, moo 3, Muang Laung subdistrict, Huai Thap Than Distric 3) Lao ethnic group in Tung Chai village, moo 3, Tung Chai subdistrict, Uthompornpisai district. 4) Yoe ethnic group, Prasat Yoe village Moo 1 Prasat Yoe subdistrict, Phrai Bueng district. Although the silks woven in this community had same grass ball pattern, there were some different details. The results found that the wisdom of heddle weaving in each ethnic group was different styles. Suai and Yoe ethnic groups wove the silk by using standing line pattern on the top of the silk, but on the bottom was up line pattern .

In contrast, Khmer and Lao ethnic groups had different of the silk woven style. On the top of the silk was up line pattern and the bottom was standing line pattern. Moreover, Lao ethnic group's silk woven shown up line pattern on the top and the bottom. The wisdom of dyed ebony silk in each ethnic group was different on detailed in the dyeing process. Khmer and Lao ethnic groups usually put some fragrant plants, such as Polyscias lave, Goat weed, and Sand ginger. Suai ethnic group had a new innovation by putting some bleach and dyed ebony together in order to make the silk became black quickly. The needle work in each ethnic group has

created different patterns to show each ethnic group's identity. In Khmer ethnic group, there was a seam pattern, shown centipede's leg pattern. Lao ethnic group, there was one round seam, shown red ants' waist pattern. But in Suai ethnic groups sewn a seam for two rounds. First, the silk was sewn by red ant's legs pattern and then sewn by Singh's tail pattern again. However, Yoe ethnic group could not be found any pattern in the silk like other ethnic groups.

Keyword : wisdom, grass ball pattern silk, ethnic group

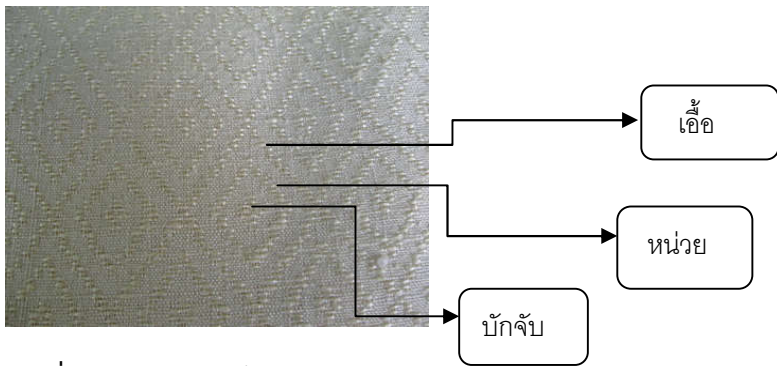
บทนำ: ประวัติที่มาของผ้าไหมลายลูกแก้ว

ผ้าไหมลายลูกแก้วเป็นผ้าที่มีมาตั้งแต่อดีตกว่า 200 ปี การเรียกชื่อผ้าไหมแตกต่างกันไปตามท้องถิ่น จากการสัมภาษณ์ในการวิจัยผ้าลายลูกแก้วมีชื่อเรียกที่แตกต่างกันออกไปเช่น ในภาษาส่วย เรียกว่า “ฉิกแก็บ” หรือ “ฮับแก็บ” การทอผ้าเรียกว่า ต่านผื่น หรือต่านเพริยะ ในภาษาเขมร เรียกว่า “ซัมปิวดแก็บ” หรือ “อาวแก็บ” การทอผ้า เรียกว่าตำบาน ในภาษาลาว เรียกว่า “ผ้าแก็บ” “แพรเหยียบ” หรือ “ผ้าเหยียบ” การทอผ้าเรียกว่า ตำทูก ในภาษาเยอ เรียกว่า “หญุดต๊อด” หรือ “ฮับต๊อด” การทอผ้าเรียกว่าตานหญุด การทอผ้าไหมลายลูกแก้ว เป็นการใช้เทคนิคพิเศษคือการเพิ่มจำนวนตะกอให้มากขึ้นกว่าสองตะกอลายผ้าที่ได้จะเป็นลายดอกนูนขึ้นมาตลอดทั้งผืน เป็นผ้าทอที่ต้องใช้ความสัมพันธ์ในการเหยียบตะกออย่างถูกต้อง และมีแบบแผนจึงจะได้ลายผ้าที่ถูกต้องสมบูรณ์ โดยส่วนมากจะใช้เส้นยืนและเส้นพุ่งสีเดียวกัน ซึ่งในจังหวัดศรีสะเกษจะนิยมทอเส้นไหมที่ไม่ย้อมสี เมื่อทอเป็นผืนผ้าแล้วนิยมนำไปย้อมมะเกลือเพื่อให้ได้สีดำ เนื้อผ้ามีความหนา มีความทนทานต่อการใช้งาน ถือเป็นผ้าเอกลักษณ์ของจังหวัดศรีสะเกษ (คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ, 2544 : 339 – 340.)

ลักษณะผ้าไหมลายลูกแก้ว

ผ้าทอโดยทั่วไปจะทอจากฟืม(อุปกรณ์ที่ใช้ทอผ้า) ที่เขา(ตะกอ) 2 เขา เหยียบซ้าย-ขวาสลับขึ้นลง ธรรมดา แต่ผ้าไหมลายลูกแก้วหรือผ้าเหยียบจะมีเขา 4 – 8 เขาแต่ในถิ่นนี้นิยม 4 เขา ซึ่งจะได้ลายผ้าที่พอเหมาะพอดีตัวลายไม่เล็กหรือใหญ่เกินไป ดังนั้นผู้ที่ทอผ้าเหยียบจะต้องเรียนรู้เรื่องการเหยียบและปล่อยเขาฟืมเพื่อให้เกิดลวดลายในเนื้อผ้าที่เรียกว่าลายลูกแก้ว ซึ่งเป็นความพิเศษของผ้าชนิดนี้ ลายลูกแก้วนี้มีลักษณะคือตัวลายเป็นลายขิดรูปสี่เหลี่ยม โดยทั่วไปจะเป็นสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูน ซ้อนกัน 2 วง ตรงใจกลางแต่ละวงเป็นกลุ่มขิดเล็กๆ ที่

เรียกว่า บักจับ ถัดมาเรียกว่าหน่วย ซึ่งเป็นรูปสี่เหลี่ยม ส่วนวงนอกสุดมีลักษณะเป็นสายต่อกันเป็นตารางเรียกว่าเอื้อซึ่งการทอที่ถูกต้องเอื้อจะต้องมีความต่อเนื่องลายไม่กระโดดหรือขาดออกจากกันถ้าเอื้อขาดถือว่าทอผิด จะถูกเรียกว่าทอไม่เป็น ถือว่าไม่เป็นช่างทอที่ดี ดังนั้นตัวอย่างในการทอผ้าเหียบปืม 4 เขา โดยปกติเขาหนาเป็นเขาที่หนึ่งอยู่หน้าสุดซึ่งมีปืมบางอันเขาหนายู่หลังสุดเนื่องจากช่างทำปืมเป็นผู้วางรูปแบบก็จะต้องเรียนรู้ลำดับการเหียบปืมใหม่ ในการเหียบไม้บังคับเขาปืมต้องเหียบสลับเขาปืมไปมามีรูปแบบตายตัวประมาณ 30 ครั้งโดยลำดับห้ามสลับจึงจะได้ลายผ้าที่สมบูรณ์

ภาพที่ 1 ตัวอย่างลาย ผ้าไหมลายลูกแก้ว

การทอผ้าตลอดถึงวิธีการตัดเย็บ ถือว่าเป็นวัฒนธรรมในวิถีชีวิตอย่างหนึ่งของคนไทยในสมัยโบราณ เมื่อผู้หญิงที่เข้าสู่วัยสาวหรือจะเข้าสู่วัยแต่งงานนั้น จะต้องรู้จักทอผ้าและตัดเย็บเสื้อผ้าเมื่อยามออกเรือน ถือเป็นงานที่ผู้หญิงในอดีตทุกคนต้องทำเป็น จนมีคำพูดที่ว่า “ว่างจากทานา หญิงทอผ้า ชายจักสาน” อันเป็นบริบทของสังคมไทยในอดีต ซึ่งรูปแบบการทอผ้าและการตัดเย็บ อาจแตกต่างกันไปบ้างในแต่ละท้องถิ่น ขึ้นอยู่กับบริบทของท้องถิ่นนั้น ๆ ที่บรรพชนได้ใช้ภูมิปัญญาในการเลือกสรร เพื่อให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมในการดำรงชีวิต และวิถีวัฒนธรรมของตนเอง สำหรับวัสดุที่ใช้ทอผ้าจะใช้ฝ้าย และไหมเป็นหลัก ซึ่งการทอจะทอเป็นผ้าพื้น ผ้ามัดหมี่ ผ้าขิด และผ้ายก เป็นต้น ซึ่งผ้ายก

นี้ที่มีชื่อเสียงในประเทศไทยคือ ผ้ายกลำพูนที่มีการทอในภาคเหนือ และผ้ายกเมืองนครศรีธรรมราชที่ทอในภาคใต้

ในภาคอีสานของไทยจะมีผ้าชนิดหนึ่งที่มีลักษณะการทอเหมือนกับผ้ายก เรียกว่าผ้าเก็บ ผ้าเหยียบ หรือผ้าลายลูกแก้ว ซึ่ง ผ้าลายลูกแก้วนี้เป็นผ้าที่มีการทอเหมือนผ้ายก คือมีลักษณะการทอแบบยกดอกตลอดทั้งผืน ซึ่งมีการเก็บลายไว้กับฟืมทอผ้าในส่วนที่เรียกว่าตะกอ ซึ่งผ้าปกติทั่วไปจะมีการทอเพียง 2 ตะกอเท่านั้น ซึ่งตะกอนี้จะเป็นตัวสลัด้ายเส้นยืนขึ้นลงเพื่อขัดกับด้ายเส้นพุ่งในการทอผ้าถือเป็นลายขัดธรรมดา แต่ว่าผ้าลายลูกแก้วจะมีตะกอพิเศษเพิ่มเข้ามาอีก จะมีจำนวนตะกอดั้งเดิม 4 ตะกอขึ้นไป ผู้ทอจะต้องเหยียบไม้เพื่อยกตะกอตามรูปแบบที่กำหนดจึงจะได้ลายลูกแก้วที่ถูกต้องสวยงาม การทอผ้าชนิดนี้จะทอเพื่อนำไปตัดเย็บเป็นเสื้อ ผ้าเบี่ยง (ผ้าสบ) ผ้าคลุมศีรษะ เป็นต้น โดยจะต้องเอาไปย้อมด้วยผลมะเกลือจนได้สีดำสนิท จากนั้นนำไปนึ่งอบกลิ่นด้วย โพล ขมิ้น และดอกจำเริญ ซึ่งการนึ่งอบนี้จะทำให้กลิ่นหอมผสมเข้าไปกับไอน้ำแทรกซึมเข้าไปในเส้นไหมจะทำให้มีกลิ่นหอมติดทนนานเป็นปี และนอกจากนั้นทำให้ไหมนึ่งยิ่งขึ้นด้วย (เครือวัลย์ คำไสย, 2550) และเนื้อผ้าจะมีความแข็งแรง ทนทานกว่าที่ไม่ย้อมมะเกลือ ซึ่งกลิ่นหอมจากพืชที่มีกลิ่นหอมที่นำมาตำผสมกับผลมะเกลือในกระบวนการย้อมนี้รวมทั้งเทคนิคต่าง ๆ ในกระบวนการย้อม จะมีความพิเศษแล้วแต่ภูมิปัญญาที่ได้รับการถ่ายทอดมา ซึ่งเป็นเรื่องที่น่าสนใจศึกษาภูมิปัญญาเหล่านี้เป็นอย่างมากก่อนที่จะถูกละเลยเลือนหายไป

เอกลักษณ์การแต่งกายของชาวศรีสะเกษ ปรากฏชัดเจนที่การแต่งกายของสตรีชาวชนบทโดยนิยมสวมเสื้อทอลายลูกแก้วหรือเรียกว่าแพรเหยียบด้ามะเกลือ เป็นเสื้อแขนยาว คอกลมหรือคอปก ผาตรงกลางตัวปล่อย ผ่าข้างจากสะโพกถึงเอว ทอด้วยไหมหรือฝ้ายอายุการใช้งานจนถึงสี่สิบปีหรือบางพื้นมีอายุถึงร้อยปี แพรเหยียบด้ามะเกลือ เป็นผ้าพื้นเมืองดั้งเดิมของศรีสะเกษเรียกตามชื่อเนื้อผ้า ลักษณะวิธีการทอให้มีลวดลายในตัวและสีผ้าซึ่งย้อมด้วยผลมะเกลือจน

คำสนิท จัดเป็นผ้าพื้นฐานที่นำไปตัดเย็บเป็นเสื้อ เป็นสไบหรือแพรเปี่ยง รวมถึงผ้าโพกศีรษะกันแดด เสื้อผ้างดังกล่าว ไม่ได้แบ่งวัยในการแต่งกาย กล่าวคือตั้งแต่ วัยสาวถึงคนแก่จะแต่งกายลักษณะเดียวกัน ลักษณะของแพรเหยียบเป็นผ้างดั้งเดิมของชาวศรีสะเกษ การทอจะนิยมทอด้วยไหมธรรมชาติ มีลักษณะเฉพาะในการทอ คือ จะมีลวดลายในตัวผ้า กระบวนการในการทอ คือ เครื่องมือทอ(ทูก) จะมีอุปกรณ์ในการเหยียบเพื่อให้เกิดลาย สี่ถึงห้าชิ้น ผู้ทอจะมีความชำนาญสามารถเหยียบได้ถูกต้อง ลวดลายจะออกมาสวยงามคล้ายลายลูกแก้ว หน้าผ้าจะแคบประมาณ 1 ศอกเศษ (เรียก ฟืม 23) ความยาวที่ทอแต่ละครั้งประมาณ 6 - 8 วา (คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ, 2542)

ภูมิปัญญาการผลิตผ้าไหมลายลูกแก้ว

การศึกษาเรื่องภูมิปัญญาผ้าไหมลายลูกแก้วย้อนมมเกลือของกลุ่มชาติพันธุ์ ส่วย เขมร ลาว และเยอ ในจังหวัดศรีสะเกษครั้งนี้เน้นศึกษารวบรวมภูมิปัญญาในกระบวนการทอผ้าไหมลายลูกแก้ว กระบวนการปักเย็บผ้าไหมลายลูกแก้ว ได้แก่กลุ่มชาติพันธุ์ส่วย บ้านเปือย หมู่ที่ 1 ตำบลพรมสวัสดิ์ อำเภอยุห์ กลุ่มชาติพันธุ์เขมร บ้านเมืองหลวง หมู่ที่ 3ตำบลเมืองหลวง อำเภอยุห์บ้านทับทัน กลุ่มชาติพันธุ์ลาว บ้านทุ่งไชย หมู่ที่ 3 ตำบลทุ่งไชย อำเภออุทุมพรพิสัย และกลุ่มชาติพันธุ์เยอ บ้านปราสาทเยอ หมู่ที่ 1 ตำบล ปราสาทเยอ อำเภอ ไพรบึง จังหวัดศรีสะเกษ ผลการศึกษา มีดังนี้

1. กลุ่มชาติพันธุ์ส่วย

กลุ่มชาติพันธุ์ส่วย บ้านเปือย หมู่ที่ 1 ตำบลพรมสวัสดิ์ อำเภอยุห์ จังหวัดศรีสะเกษผ้าลายลูกแก้ว ในภาษาส่วย เรียกว่า “ยิกเก็บ” หรือ “ฮักเก็บ” นิยมทอด้วยไหมบ้านโดยใช้ไหมน้อย หรือ ไหมลวด ซึ่งการทอด้วยไหมลวดจะได้ผ้าที่หนาดีกว่าไหมน้อย เพราะในการสาวไหมถ้าสาวไหมลวดจะสาวเส้นไหมที่มีขนาดใหญ่กว่าไหมน้อย การทอโดยใช้ฟืมที่มีขนาด 22 หลบ มีความกว้างของหน้าผ้าประมาณ 70 ซม เป็นฟืมที่มีจำนวนเขา 5 เขา (ตะกอก) เขาหนา (ตะกอกปกติ)

จะอยู่ตำแหน่งเขาที่หน้าเขาขีด ในการทอผ้าของหมู่บ้านเปือยยังมีการใช้กี่ฝางแบบโบราณ และกึ่งตั้ง และมีการดึงเส้นเครื่องตามความยาวของเส้นเครื่อง การโยงขาหูกใช้เชือกผูกกับไม้ที่ให้ความยืดหยุ่นในการยกเขาตะกอ

ภาพที่ 2 การใช้ไม้ที่ที่มีความยืดหยุ่นโยงเขาพิมด้วยเชือกเพื่อช่วยในการเหยียบและยกตะกอ

วิธีการทอผ้าบนขนะทอจะปรากฏเป็นลายทางเครื่องซึ่งเป็นลวดลายที่เกิดจากเส้นยืน ส่วนลายลูกแก้วที่จากเดิมเส้นพุ่งจะอยู่ด้านล่าง และจะทอเป็นเกล็ดคู่ โดยการเหยียบเขาขีดสามตะกอ สลับกับการเหยียบเขาหนา ในการเหยียบเขาพิมจนได้ลวดลายครบสมบูรณ์จะต้องเหยียบพร้อมทอเส้นพุ่งจำนวน 52 ครั้ง

ภาพที่ 3 ผ้าลายลูกแก้ว ด้านบนขณะทอบนกี่ทอผ้า ฟืม 5 เขา 2 เอื้อ

2. กลุ่มชาติพันธุ์เขมร

บ้านเมืองหลวง หมู่ที่ 3 ตำบลเมืองหลวง อำเภอยะหริ่ง จังหวัดศรีสะเกษ เป็นกลุ่มชาติพันธุ์เขมรผ้าลายลูกแก้ว ในภาษาเขมร เรียกว่า “ซั่มปิวัดแก้ว” หรือ “อาวแก้ว” การทอผ้า (ตำบาน) การทอโดยใช้ฟืมที่มีขนาด 22 หลบ มีความกว้างของหน้าผ้าประมาณ 70 ซม. เป็นฟืมที่มีจำนวนเขา 5 เขา (ตะกอก) เขาหนา จะอยู่ตำแหน่งเขาที่หลังเขาขีด ในการทอผ้าของหมู่บ้านเมืองหลวงยังมีการใช้ที่ตั้งที่สามารถพับเก็บเส้นเครือได้ การโยงเขาตะกอกโดยใช้ยางยืดเพื่อให้ความยืดหยุ่นในการยกตะกอก

ภาพที่ 4 การใช้ยางยืด เพื่อความยืดหยุ่นโยงเขาฟืมด้วยยางยืดเพื่อช่วยในการเหยียบและยกตะกอก

วิธีการทอพบว่าขณะทอลายลายลูกแก้วที่เกิดจากเส้นพุ่งจะอยู่ด้านบน ส่วนด้านล่างจะปรากฏเป็นลายเครือเป็นลวดลายที่เกิดจากเส้นยืน และจะทอเป็นเกล็ดคู่ โดยการเหยียบเขาหนาร่วมกับเขาขีดหนึ่งเขา สลับกับการเหยียบเขาขีดทั้งหมด ในการเหยียบเขาพิมพ์จนได้ลวดลายครบสมบูรณ์จะต้องเหยียบพร้อมทอเส้นพุ่งจำนวน 56 ครั้ง

ภาพที่ 5 ผ้าลายลูกแก้ว ด้านบนขณะทอบนก็ทอผ้า พิมพ์ 5 เขา 2 เอื้อ

3. กลุ่มชาติพันธุ์ลาว

บ้านทุ่งไชย หมู่ที่ 3 ตำบลทุ่งไชย อำเภออุทุมพรพิสัย จังหวัดศรีสะเกษ เดิมทีหมู่บ้านนี้เคยเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ส่วยแต่ปัจจุบันได้ถูกกลืนเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ลาว เป็นส่วนใหญ่ผ้าลายลูกแก้ว ในภาษาลาว เรียกว่า “ผ้าเก็บ” หรือ “แพรเหยียบ” การทอผ้า (ตาหูก)) การทอโดยใช้พิมพ์ที่มีขนาด 25 หลบ มีความกว้างของหน้าผ้าประมาณ 70 ซม. ในการทอผ้าของหมู่บ้านเมืองหลวงการทอด้วยที่ตั้งที่สามารถพับเก็บเส้นเครือได้ ใช้เชือกและไม่ไผ่ที่ยึดหย่อนในการยกตะกอล

ภาพที่ 6 การทอผ้าลายลูกแก้ว ฟีม 5 เข 2 เอื้อ เขาหนายู่หลังเขาขีด โดยใช้ไม้ไผ่เหล่านี้อยึดหุ่นเพื่อช่วยเหยียบ และยกตะกอก

วิธีการทอพบว่าในส่วนลายหน้าผ้าลายลูกแก้วที่ถูกต้องจะอยู่ด้านบน เป็นลวดลายที่เกิดจากเส้นพุ่งซึ่งเวลาตัดเย็บจะเอาด้านนี้เป็นด้านหน้า ส่วนด้านล่างจะปรากฏเป็นลายเครือเป็นลวดลายที่เกิดจากเส้นยืน และจะทอเป็นเกล็ดคู่ โดยการเหยียบเขาหนา ร่วมกับเขาขีดหนึ่งเขา สลับกับการเหยียบเขาขีดทั้งหมด ในการเหยียบเขาฟีมจนได้ลวดลายครบจำนวน 72 ครั้ง ถ้าเป็นผ้าลายลูกแก้ว 5 เข 2 เอื้อ แต่ถ้าเป็นฟีม 4 เข 2 เอื้อ จะเหยียบเขาหนา 1 เข ร่วมกับเขาขีด 1 เข สลับกับเหยียบเขาขีดเฉพาะเขาขีดที่เหลือ ลายผ้าที่ได้จะปรากฏเป็นลายลูกแก้วที่ถูกต้องทั้งสองหน้า แต่ด้านบนขณะทอจะมีลายลูกแก้วที่ชัดกว่าลายลูกแก้วด้านล่าง ซึ่งเวลานำไปตัดเย็บ ช่วงตัดเย็บจะต้องสังเกตให้ดี ในการเหยียบเขาฟีมจนได้ลวดลายครบสมบูรณ์จะต้องเหยียบพร้อมทอเส้นพุ่งจำนวน 56 ครั้ง

ภาพที่ 7 ผ้าลายลูกแก้ว ด้านบนขณะทอบนที่ทอผ้า พิมพ์ 4 เขว 2 เอื้อ

4. กลุ่มชาติพันธุ์เยอ

บ้านปราสาทเยอ หมู่ที่ 1 ตำบลปราสาทเยอ อำเภอไพรบึง จังหวัดศรีสะเกษ เป็นกลุ่มชาติพันธุ์เยอ ผ้าลายลูกแก้ว ในภาษาเยอ เรียกว่า “หญิดต๊อด” หรือ “ฮับต๊อด” การทอผ้า (ตานหญิด) นิยมทอด้วยไหมบ้านโดยใช้ไหมลวดเป็นส่วนใหญ่เกือบทั้งหมู่บ้าน เพราะในหมู่บ้านนิยมสาวไหมลวดเป็นส่วนใหญ่แต่เป็นหมู่บ้านที่สาวไหมได้เส้นไหนที่มีความสม่ำเสมอ คือเส้นค่อนข้างใหญ่และมีความสม่ำเสมอ แต่ต้องอาศัยความเพียรพยายามเป็นอย่างมาก จึงทำให้สาวไหมได้ในแต่ละวันสาวไหมได้น้อยมาก กล่าวคือสาวไหมได้วันละ 1 ถึง 2 กระดังเท่านั้น ซึ่งกระดังหนึ่งจะมีรังไหมประมาณ 1 – 1.5 กิโลกรัม จะสาวเส้นไหมที่มีขนาดใหญ่กว่าไหมน้อย โดยใช้พิมพ์หลายขนาดที่มีขนาด 20 หลบ ถึง 35 หลบ มีความกว้างของหน้าผ้าประมาณ 70 – 102 ซม. เป็นพิมพ์ที่มีจำนวนเขว 5 เขว (ตะกอ) เขวหนา (ตะกอปกติ) จะอยู่ตำแหน่งก่อนเขวชิด และหลังเขวชิดแล้วแต่ช่างเก็บลาย ในการทอผ้าของหมู่บ้านยังมีการใช้กึ่งตั้ง และมีการตั้งเส้นเครือไว้กับที่พับเส้นเครือตั้งกับที่ทอผ้าเลย มีการใช้อย่างยืดสำหรับการยิดหยุ่นในการยกตะกอ

ภาพที่ 8 การทอผ้าลายลูกแก้ว พิมพ์ 5 เขว 2 เอื้อ เขาหนาอยู่หลังเขาชิดโดยใช้
สายยางมัดให้ความยืดหยุ่นเพื่อช่วยเหยียบและยกตะกอล

วิธีการทอพบว่าในส่วนลาย ลายหน้าผ้าลายลูกแก้วเส้นพุ่งจะอยู่
ด้านล่าง ซึ่งเป็นลวดลายที่เกิดจากเส้นพุ่งซึ่งเวลาตดเย็บจะเอาด้านนี้เป็นด้านหน้า
ส่วนด้านบนจะปรากฏเป็นลายเครือซึ่งเป็นลวดลายที่เกิดจากเส้นยืน และจะทอ
เป็นเกล็ดคู่ โดยการเหยียบเขาชิดครั้งละ 2 เขว สลับกับการเหยียบเขาหนา ใน
การเหยียบเขาพิมพ์จนได้ลวดลายครบสมบูรณ์จะต้องเหยียบพร้อมทอเส้นพุ่ง
จำนวน 60 ครั้ง

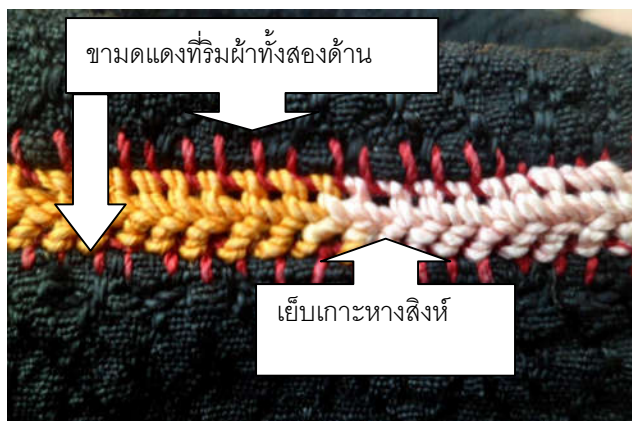
ภาพที่ 9 ผ้าลายลูกแก้ว พิมพ์ 5 เขว 3 เอื้อ เขาหนาอยู่หน้าเขาชิดด้านบนเป็น
ลายเส้นยืนด้านล่างเป็นลายเส้นพุ่ง

ภูมิปัญญาการปักเย็บ

ภูมิปัญญาในการปักเย็บเพื่อให้เกิดลวดลายของชาวบ้านเปือย เรียกว่า "แซวฮับ" "แซว" มาจากคำว่า "แส่ว" ในภาษาลาว ซึ่งแปลว่า "ปัก" ส่วนคำว่า "ฮับ" เป็นภาษากูย แปลว่า "เสื่อ" เดิมทีในอดีตชาวเปือยนิยมแส่วเสื่อในบางครอบครัวเท่านั้น ลายปักแส่วเพื่อตกแต่งบริเวณตะเข็บให้สวยงาม ก่อนจะมีการพัฒนาลวดลายในเสื่ออย่างปัจจุบัน ลายที่เป็นเอกลักษณ์ของชาวบ้านเปือย คือ มีการปักเย็บขามดแดง หรือ "หยิ่งตรง" ก่อน ถึงทำการ แซวตีนตะขาบ หรือ "หยิ่งกะแฮ็บ"

1. การปักเย็บของกลุ่มชาติพันธุ์ส่วย

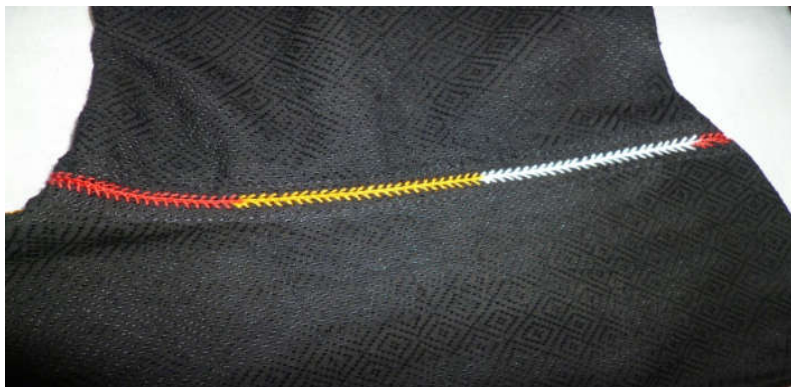
ลวดลายที่เป็นเอกลักษณ์ในการปักเย็บเสื่อลายลูกแก้วย้อมมะเกลือบ้านเปือย คือ มีการปักเย็บสองรอบ ในการปักเย็บตัวเสื่อ โดยมีการปักลายขามดแดงที่ริมผ้าทั้งสองด้านก่อน แล้วจึงปักลายทางสิงห์เพื่อเชื่อมตัวเสื่อ

ภาพที่ 10 ลายปักเย็บที่ใช้ต่อชิ้นส่วนของตัวเสื่อเย็บสองครั้ง จะมีการเย็บขามดแดง แล้วจึงเย็บเกาะทางสิงห์รวมเรียกว่าตีนตะขาบ

2. การปักเย็บของกลุ่มชาติพันธุ์เขมร

เป็นขั้นตอนการเย็บตะเข็บผ้า จะนำมาตัดเป็นเส้นตามขนาดต้องการ โดยตัดเป็น 2 แบบ คือแบบที่ตัวเสื้อไม่มีตะเข็บบ่าตามสมัยโบราณ และตัดตามแบบสมัยใหม่ให้มีตะเข็บบ่า แล้วนำมาเย็บด้วยมือและจักร จากนั้นจึงนำไปย้อมมะเกลือ หรือบางคนจะนำผ้ามาย้อมมะเกลือให้ดำสนิทก่อน แล้วจึงนำไปย้อม แล้วจึงตัดโดยนำผ้าแต่ละด้านติดเข้ากันให้เป็นรูปทรงเสื้อโดยจะใช้ด้ายไหมหลากสีเช่นขาวแดงส้มเขียวน้ำเงินตรงส่วนที่เย็บตะเข็บ คนพื้นเมืองที่พูดภาษาท้องถิ่นเป็นภาษาเขมรเรียกว่า"เทอแซว(การทำตะเข็บ)" ซึ่งด้ายไหมที่เย็บเป็นเส้นจะตัดสีของเสื้อดูสะดุดตาสวยงาม และที่คอเสื้อจะทำเป็นลวดลายตามจินตนาการที่สวยงาม ใช้เข็มเย็บผ้าและเส้นไหมสีต่างๆ เช่นสีขาว แดง ชมพู เหลือง มาถักเพื่อต่อตัว ต่อแขน ติดกระเป๋า ให้เป็นตัวเสื้อที่สวยงาม โดยลวดลายที่แตกต่างกัน ส่วนเส้นไหมที่ใช้ถักต่อ ใช้เส้นไหม 8 เส้น มาควบโดยวิธีง่ายๆ คือ นั่งลงราบกับพื้น ยื่นขาซ้ายหรือ ขวาแล้วแต่ถนัดออกไปข้างหน้า นำเส้นไหม 8 เส้น มาเกาะที่ปลายนิ้วโป่งที่ยื่นออกไป ดึงปลายเส้นไหมทั้งสองข้างเข้าหาตัวเอง จะได้เส้นไหม 16 เส้น ยื่นขาอีกด้านหนึ่งออกไปวางเส้นไหมลงตรงที่ถนัด ใช้ฝ่ามือด้านขวาหรือซ้ายแล้วแต่ถนัด กดแล้วรูดไปมา มืออีกด้านหนึ่งดึงเส้นไหมให้ตึงสอดนิ้วเข้าระหว่างเส้นไหมทั้งสองด้านจนเส้นไหมควบรวมเป็นสองเส้น ค่อยๆลากนิ้วมือที่สอดระหว่างเส้นไหมทั้งสองด้านไปหาหัวแม่เท้าจะได้เส้นไหมที่มีขนาดใหญ่พอสมควรถักต่อด้านข้างทั้งสองข้าง แขนทั้งสองข้างให้ติดเป็นตัวเสื้อด้วยลายตีนตะขาบ โดยด้านข้างของตัวเสื้อทั้งสองข้าง จะเหลือไว้ประมาณ 15 -20 เซนติเมตร ให้เป็นเหมือนตัวเสื้อที่ผาด้านล่างถักต่อดึงกระเป๋าและชายตัวเสื้อด้านหน้าและด้านข้างด้วยลายขามดแดงปักลายชายเสื้อด้านข้างที่เหลือด้วยลายขามดแดงเดินเส้น ให้เป็นลวดลายด้วยสีที่ต้องการ ปักดอกพิกุล ระหว่างลายขามดแดงแบบลายปักเดินเส้นเพื่อความสวยงามลวดลายที่พบในการปักเย็บเสื้อลายลูกแก้วย้อมมะเกลือบ้านเมืองหลวงคือ

ภาพที่ 11 รอยต่อของชิ้นส่วนตัวเสื้อจะปักเย็บต่อกันด้วยลายตีนตะขาบ

3. การปักเย็บของกลุ่มชาติพันธุ์ลาว

นำเสื้อที่ผ่านการย้อมมะเกลือจนพอใจแล้ว มาเลาะตะเข็บเดิมออก แล้วทำการปักเย็บจากปีกผ้าจนสุดแขนด้วยลวดลายตีนตะขาบ หรือ ลายเอว มดแดง แต่ปัจจุบันลายปักเย็บที่เป็นเอกลักษณ์ของบ้านทุ่งไผ่คือลายเอว มดแดง ตามแบบเสื้อโบราณของยายหมอนซึ่งจะใช้สีขาว และสีแดง ในการปักเย็บ ปัจจุบันมีการหิบบ่มลวดลายเพื่อปกตตกแต่งเนื่องจากการส่งเสริมจากองค์การบริหารส่วนตำบลให้วิทยากรจากบ้านเมืองหลวงมาสอนให้ ลวดลายที่พบในการปักเย็บเสื้อลายลูกแก้วย้อมมะเกลือบ้านทุ่งไผ่

ภาพที่ 12 ลวดลายที่ใช้ปักเย็บเพื่อต่อชิ้นส่วนของตัวเสื้อใช้ ลายแวมดแดง
อัตลักษณ์กลุ่มชาติพันธุ์ลาว

4. การปักเย็บของกลุ่มชาติพันธุ์เยอ

การปักเย็บของกลุ่มชาติพันธุ์เยอ บ้านปราสาทเยอจะไม่มีการปักเย็บ
เป็นลวดลายต่างๆ แต่จะย้อมผ้าให้เป็นสีดำเฉยๆหรือมีการปักเย็บแค่ริมผ้า
ด้านหน้าเป็นรูปการปักขามดแดงสำหรับการร้อยเม็ดเงินเพื่อเป็นกระดุมเท่านั้น

ภาพที่ 13 เสื้อย้อมมะเกลือมีการปักเย็บขามดแดงเพื่อร้อยกระดุมเงิน

การผลิตผ้าลายลูกแก้วย้อมมะเกลือถือเป็นภูมิปัญญาพื้นบ้านเป็นองค์ความรู้ความสามารถในระดับท้องถิ่น ซึ่งมีขอบเขตจำกัดในแต่ละท้องถิ่นที่เข้าไปศึกษามีอัตลักษณ์เป็นของตนเองและสามารถบอกถึงแหล่งที่มา และบ่งบอกได้ว่าการได้การสืบทอดและเชื่อมโยงมาอย่างต่อเนื่องตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน เพื่อสนองการดำรงชีวิต ซึ่งปัจจัยประกอบไปด้วยภายในชุมชนมีปราชญ์ หรือผู้มีความรู้ความสามารถในการผลิตผ้าลายลูกแก้วย้อมมะเกลืออยู่แล้ว เช่น ในกลุ่มชาติพันธุ์เขมรบ้านเมืองน้อยมีการผลิตผ้าไหมลายลูกแก้วตั้งแต่บรรพชนซึ่งเป็นวัตถุดิบในชุมชน และทำให้เกิดการมีชื่อเสียงในการผลิตมาจากอดีตจนถึงปัจจุบัน ส่วนปัจจัยภายนอกที่พบที่ทำให้การผลิตผ้าไหมลายลูกแก้วพบว่าหน่วยงานของภาครัฐมีบทบาทแกนนำสำคัญในการผลักดันส่งเสริมให้มีการผลิตและถ่ายทอดภูมิปัญญาดังกล่าว

บทสรุป

ภูมิปัญญาในการทอผ้าไหมลายลูกแก้วในแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ แม้ว่าจะสามารถทอหน้าผ้าลายลูกแก้วออกมาได้เหมือนกัน แต่มีวิธีการเย็บไม่เก็บตะกอที่ไม่เหมือนกัน ในกลุ่มชาติพันธุ์ส่วย เขมร และเยอ ลายผ้าที่ปรากฏจะเกิดขึ้นเพียงด้านเดียวเท่านั้น ซึ่งในระหว่างการทอด้านบนของการทอจะปรากฏเป็นลายทางเครือ ลายขีดที่ปรากฏเป็นลายที่เกิดจากเส้นยืน ไม่ใช่เส้นพุ่งในกลุ่มชาติพันธุ์ส่วย และเยอ แต่ในกลุ่มชาติพันธุ์เขมรด้านบนจะปรากฏลายลูกแก้วธรรมดาที่ลายเกิดจากเส้นพุ่ง แต่ด้านล่างของผ้าจะเป็นลายที่เกิดจากเส้นยืนและสามารถทอลายที่เกิดจากเส้นพุ่งทั้งสองด้านได้แต่ไม่เป็นที่นิยม ส่วนในกลุ่มชาติพันธุ์ลาว จะมีการทอทั้งลายที่เกิดจากเส้นพุ่งอยู่ด้านบนเหมือนกลุ่มชาติพันธุ์เขมร และทอแบบลายที่เกิดจากเส้นพุ่งทั้งด้านบนและด้านล่างก็ได้ ซึ่งไม่พบในกลุ่มชาติพันธุ์ส่วยและเยอ

ภูมิปัญญาในการปักเย็บในแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์จะมีวิธีในการคิดสร้างสรรค์ลวดลายที่ไม่เหมือนกันจนเกิดเป็นอัตลักษณ์ในกลุ่มบ้านของตนเอง ในกลุ่มชาติพันธุ์ส่วยจะมีการเย็บตะเข็บสองครั้ง โดยเย็บริมผ้าก่อนเรียกเย็บขามดแดง แล้วจึงเย็บเชื่อมตะเข็บด้วยการเย็บตีนตะขาบ ในกลุ่มชาติพันธุ์เขมรและลาว มีการเย็บเชื่อมตะเข็บเลย โดยกลุ่มชาติพันธุ์เขมรจะทำการเย็บตีนตะขาบ ลาวใช้ลายเอวมดแดง ส่วนในกลุ่มชาติพันธุ์เยอที่เข้าไปศึกษาไม่พบมีการเย็บลวดลายที่ตะเข็บเสื้อแต่อาจมีการเย็บเสริมที่ชายด้านหน้าของตัวเสื้อเท่านั้น ส่วนลวดลายในการปักเย็บได้แรงบันดาลใจจากสิ่งที่อยู่รอบๆ ตัว เช่นลายหางตะกวด ลายตาเหฺลว ลายเชิงเทียน ลายตีนตะขาบ ลายขามดแดง เป็นต้น ส่วนการเรียกชื่อลายแม้จะมีวิธีการปักเย็บที่เหมือนกันแต่ก็อาจจะเรียกไม่เหมือนกันก็ได้ และชื่อลายเดียวกันอาจจะมีการปักเย็บไม่เหมือนกันด้วย เช่นลายโซ่ ชื่อเหมือนกันแต่ปักเย็บคนละแบบ

เอกสารอ้างอิง

- คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ. (2544) **วัฒนธรรม
พัฒนาการทางประวัติศาสตร์เอกลักษณ์และภูมิปัญญาจังหวัด
ศรีสะเกษ**. กรุงเทพฯ : กระทรวงมหาดไทย, กรมศิลปากร,
กระทรวงศึกษาธิการ.
- เครือจิต ศรีบุญนาค. (2549) “ผ้าและการแต่งกายชนเผ่าดั้งเดิมสายตระกูลมอญ-
เขมร”. วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์. 11(1) : 12-22.
- เครือวัลย์ คำไสย์. (2550) **ผ้าไหมลายลูกแก้วย้อมมะเกลือ**. ศรีสะเกษ :
วัฒนธรรมจังหวัดศรีสะเกษ.
- พันธัยศ วรเชษฐาวาตร์. (2551) **รายงานการวิจัยการศึกษาลายผ้าทอเกาะยอ
เพื่อใช้เป็นฐานข้อมูลผ้าทอพื้นเมือง**. ทุนวิจัยเงินรายได้ :
มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลศรีวิชัย.
- ลออ ไชโยธา. (2551) **ศึกษาภูมิปัญญาการทอผ้าไหมชุมชนตำบลโคกจาน
อำเภออุทุมพรพิสัย จังหวัดศรีสะเกษ**. วิทยานิพนธ์ปริญญา
ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต : มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ.